

osmanlı'dan
günümüze
cinsiyet,
mahremiyet ve
mekân

ÇALIŞTAY TEBLİĞ VE MÜZAKERELERİ
8 Haziran 2013 İstanbul

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE
CİNSİYET, MAHREMİYET
VE MEKÂN ÇALIŞTAY TEBLİĞ
VE MÜZAKERELERİ

Editör : Bedriye YILMAZ
Kapak Tasarım : Ali AKGÜN
Redaksiyon : Şeyma YIKILMAZ
Yayın No : 599
Sempozyum ve Paneller Serisi : 49
Yayıncı Sertifika No : 15402
ISBN : 978-975-389-834-8
15.06.Y.0005.599
Ankara 2015

© Bütün Hakları
Türkiye Diyanet Vakfına aittir.
1. Baskı, Mayıs 2015, Ankara,
1.000 adet.

TDV Kadın Aile ve Gençlik Merkezi
(KAGEM) Organizasyonu ile gerçekleştirilen
Çalıştaya ait bu eserde yer alan
Tebliğ ve Müzakereler, İlksay Kurulu'nun
11.03.2015 tarih ve 2/7 kararıyla uygun
görölmüş ve Türkiye Diyanet Vakfı
Mütevelli Heyeti'nin 31.03.2015 tarih ve
1509 sayılı kararıyla basılmıştır.

Serhat Mah. 1256 Sokak No:11
Yenimahalle / ANKARA
Tel : 0312 354 91 31 (pbx)
Faks : 0312 354 91 32
e-posta : tdvyayin@diyanetvakfi.org.tr

Erken-modern Osmanlı Şiiri, Mekân ve Toplumsal Cinsiyet

Didem HAVLIOĞLU⁶

Erken-modern, yani 16. ve 18. yüzyıllar arasında Osmanlı devletinde toplumsal cinsiyet meselesini şiiri merkeze alarak tartışmaya çalışacağım. Osmanlı toplumsal cinsiyet kurgulamalarına bu dönemde şiir üzerinden yaklaşmanın bize yeni ufuklar açacağı düşüncesindeyim. Bunun nedeni, erken-modern şiirin yazılı değil, icra edilerek üretilmesidir. Diğer bir deyişle bu dönemde şiir, sözel ve toplumsal bir faaliyettir. Buna ek olarak, icra edilmiş biçim ve yerine bağlı olarak birçok toplumsal pratik gibi cinsiyetin de kurgulandığı bir alandır. Bu çalıştayın konusu “mekân” olduğu için ben de şiirin biçimi yerine, icra edildiği mekân, yani meclis üzerinde duracağım. Hemen bütün klasik İslamî sanatların üretildiği mekân olarak meclis hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra, toplumsal bir mekân olarak cinsiyeti nasıl kurguladığını bir kadın şair örneği üzerinden tartışacağım.

32

Lefebvre'e göre mekân, toplumsal olarak sürekli ve yeniden üretilir. Bu süreklilik devamlı bir değişime işaret eder. Zamana, coğrafyaya ve kültüre göre değişen toplumsal pratikler, mekânda her gün yeniden inşa edilir.⁷ Bu kurgulamaya her gün yeniden tekrarlanan toplumsal pratikler yoluyla gerçekleşir. Toplumsal cinsiyet de mekânlar yoluyla düzenlenir ve mekâna göre değişir. Aynı şekilde, cinsiyet ve cinsellik mekânın sınırları bağlamında oluşur.

Diğer bir deyişle, cinsiyet, içeri ve dışarı ayrımı üzerinden mekâna koşut olarak kurgulanır. Buna en güzel örneklerden biri de haremdir.⁸

Son yıllarda meclisi bir mekân olarak inceleyen değerli araştırmalar yayınlandı. Bunlardan biri, Samer Ali'nin Arap meclislerini en erken dönemlerinden itibaren ele aldığı eseri. Ali, İslamî meclislerin en erken örneklerine 9. yüzyılda Abbasilerde rastladığımızı ve bunların Arap edebiyat, sanat ve biliminin üretildiği ilk alanlar olduğunu

⁶ Yard. Doç., İstanbul Şehir Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

⁷ Henri Lefebvre. (1992) *The Production of Space*. Oxford: Wiley-Blackwell.

⁸ Irvin Cemil Schick. (2011) “Cinsiyetlendirilmiş bir mekân olarak harem ve cinsiyetin mekânsal yeniden üretimi” *Bedeni, Toplumu, Kâinatı Yazmak*. İletişim. 161-184

nu anlatıyor.⁹ Abbasilerin çok geniş bir coğrafyaya yayılmış olduğu noktasından yola çıkarak, bu meclislerde birçok farklı dilin konuşulduğunu ve bu nedenle klâsik Yunan metinlerinin Arapçaya çevrilebildiğini gösteriyor. Arap meclisleri bir tarafa, Osmanlı meclisleri hakkında en kapsamlı bilgiyi veren Halil İnalcık, Osmanlı işret meclislerinin İrani gelenekten etkilendiğini söylüyor.¹⁰ Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Mevâid'ün- Nefâis fi Kavâid'ül-Mecâlis* adlı meclislerde adabı muâşeret kurallarının sıralandığı eserlerin yanı sıra işretname ya da sakiname gibi eserleri inceleyerek Osmanlılarda kültür üretiminin çok çeşitli meclislerde olduğunu anlatıyor. Sarayda ya da seçkinlerin evlerinde olabildiği gibi, Zâti gibi esnaf şâirlerin dükkânları da meclis olarak sayılabiliyordu.

Meclis hakkında edindiğimiz bilgiler, Modernite öncesi hemen bütün toplumlarda sanat üretiminin bir topluluk tarafından icra edilmesi yoluyla üretildiğini ortaya koyuyor. Bu durumda akla gelen birçok sorudan biri de, toplumsal cinsiyetin meclislerde nasıl kurgulandığıdır. Örneğin; Osmanlıların bir İslamî devlet olarak kadın ve erkeğin ayrı mekânlarda sosyalleştiklerini tartışmadan kabul ettiğimizden, şiir ve edebiyatın erkek meclislerinde üretildiğini varsayıyoruz. Oysa aynı zamanda biliyoruz ki, kadın şairler olduğu gibi ünlü erkek şairler tarafından kadınlara yazılmış şiirler de vardı. Hatice Aynur ile yakın zamanda gerçekleştirdiğimiz bir araştırmaya göre, erken-modern dönemde saraylı kadınlara kaside yazmak yaygınlaşmıştı.¹¹

Bu durum, bu şiirlerin hangi ortamda kadınlara sunulduğu sorusunu akla getiriyordu. Öte yandan, kadın şairler de şiir yazıyordu ve hatta şiirlerine maddi ödüller de veriliyordu. Örneğin, ilk kadın şairlerden Mihri Hatun'un beş ayrı zamanda II. Bayezid'den ödül aldığı anlaşılıyor.¹²

Bu çerçevede iki soru akla geliyor. Eğer şiir meclislerde üretiliyorsa ve çoğunluk olarak erkekler şiir yazıyorsa, kadınlara yazılmış şiirleri ve kadın şairlerin varlığını nasıl açıklayabiliriz? Bu konuda elimizde yeterli belge olmasa da, kadın meclislerinin de olması gerektiğini düşünüyoruz. Ancak söz konusu belgelerde bunlardan bahsedilmiyor. Fakat az da olsa kadınların varlığı bizim için şaşırtıcı. Bu yüzden ancak elimizdeki belgelerin gerçekleri yansıttıklarını değil, analitik olarak yaklaşarak satır aralarında ne anlattıklarını bulmamız halinde, konu hakkında biraz olsun bilgi edinilebiliriz. Eğer kadın meclisleri olmuş olsaydı, Osmanlı şiirinin önemli bir parçası olan nazire yazma

⁹ Samer Ali (2011) *Arabic Literary Salons in the Islamic Middle Ages: Poetry, Public Performance, and the Presentation of the Past*. (Indiana: U of Notre Dame Press)

¹⁰ Halil İnalcık (2011) *Has-Bağçede Aş u Tarab - Nedimler Şairler Mutripler* (İstanbul: İş Bankası)

¹¹ Hatice Aynur ve Didem Havlioglu. (2013) "Medhiyenin Cinsiyeti: Kadınlara Yazılmış Kasideler" *Kasideye Medhiye: Biçime, İşleve, Muhtevaya Dair Tespitler* (İstanbul: Bengi)

¹² İsmail Erunsal (1981). "II. Bayezid devrine ait bir in'âmât defteri", *Tarih Enstitüsü dergisi* 10-11, 303-342.

geleneğinin kadınlar arasında da olması gerekirdi. Ya da, en azından şairler birbirlerinin isimlerini şiirlerinde zikretmeleri beklenirdi. Bu konuda daha önce yaptığım bir araştırmaya göre, 19. yüzyıl itibariyle böyle bir izi sürmek mümkün.¹³

Oysa erken-modern dönemde kadın şairlerin sayısı çok daha az olduğu gibi, birbirlerine yazdıkları şiirler de yok. Bu yüzden, erken-modern meclislerde kadın ve erkeklerin bulunması konusunun daha çok araştırılması gerekiyor. Bunun için meclisteki icraatın izlerini elimizdeki belgelerde sürmemiz gerekiyor. Ben bugün burada bunun bir örneğini vermeye çalışacağım. 16. yüzyıl tezkirecilerinden Aşık Çelebi'nin Mihri Hatun'u nasıl anlattığına bakacağım.

Aşık Çelebi, büyükbabası Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi'nin Mihri Hatun'u şahsen tanınması ve II. Bayezid, Amasya'da şehzadelik yaparken aynı ortamlarda bulunmalarından olsa gerek, onun hakkında oldukça detaylı bilgi veriyor. Onu takip eden tezkireciler Aşık Çelebi'nin anlattıklarını tekrar etmekten başka bir şey yapmıyorlar. Fazla vaktim olmadığı için Aşık'tan kısa bir alıntı yapacağım.

*Egerçi zendür ammâ ol nâmerd niçe merd-i meydâna çifte-zendir... el-mer'etü 'avratün mücibince ol settre mestüre imiş amma âvâz-ı hüsni-i 'arûs-ı tab'ı tutuk-ı ufk-i hicâbdan tulü'idüb eş'ârı hüsni gibi meşhûre imiş.*¹⁴

34

"Bir kadın olduğu halde, erkeklerin yokluğunda, mertlik [erkeklik] meydanında iki kadına bedeldir... Kadınların [mahrem] olması gerektiği gibi örtülüydü. Fakat onun güzel sesi, tıpkı bir gelinin güzelliği gibi duvağının kenarından doğar [yükseilir] ve şiiri de kendisi gibi meşhurdu."

Burada Aşık, Mihri'yi anlatırken özellikle kadınlığına vurgu yapıyor. Oysa erkek şairler için böyle bir tavır alması gerekmiyor. Yani onların erkek olduklarını söyleme ihtiyacı hissetmiyor. Ayrıca Mihri'nin namusuna leke sürdürmemek için elinden geleni yapıyor ve şiirlerini övüyor. Neden namusunu koruma ihtiyacı hissettiği meselesi bir tarafa, Mihri için ayırdığı uzunca bölümde, bazen ilginç bir şekilde müstehcen bir dille anlatımına devam ediyor. Onun peşinden ne kadar çok kişinin koştuğunu ve fakat onun kimseye yüz vermediğini uzun uzun anlatıyor. Burada ilginç olan Aşık'ın bir kadını, erkek işi olarak kabul edilen şiir alanında anlatırken içine düştüğü çelişki. Bir taraftan da namuslu dediği bir kadını müstehcen bir dille anlatmasıdır.

13 Didem Havlioglu (2010) "Valideler, Hemşireler, Kerimeler: Osmanlı Şiirinde Kadınlararasılık Journal of Turkish Studies: Festschrift in Honor of Walter Andrews, vol. 34/II, Boston: Harvard University Press: (105-115).

14 Mehmet Arslan (2007) Mihri Hatun Divanı, Amasya: Amasya Valiliği Yayınları, 15.

OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE CINSİYET, MAHREMİYET VE MEKÂN

Aşık'ın anlatımı, Mihri gibi şairlerin azınlıkta olduğunu çiziyor. Bunun en önemli nedenlerinden biri olarak da şiirin üretildiği mekân olarak meclisin erkek egemen olmasıdır. İkinci önemli konu ise, şiir yazan bir kadının namusunun töhmet altında olduğu imasıdır. Bu durum erkek alanında yer almasından kaynaklanabilir. Oysa unutulmaması gereken bir nokta, erken-modern dönemde bu alana girebilmiş kadınların, sınırları aşabilecek kadar seçkin olmalarıdır. Bu durum, onların dışında kadın şair olmadığını değil, bizim bilemeyeceğimizi, çünkü tarih yazan erkeklerin onların alanına giremeyeceğinin altını çiziyor.